LUND UNIVERSITY

En europeisk apokalyps? Om Viktor Rydbergs 'Den hvita rasens framtid'

Lindén, Anna

Published in:
Fråm Kadmos till CAP - åtta uppsatser om europeiska nätverk, nationer och narrativ, CFE Working papers series No. 30

2005

Link to publication

Citation for published version (APA):
Lindén, A. (2005). En europeisk apokalyps? Om Viktor Rydbergs 'Den hvita rasens framtid'. I A. Önnerfors (Red.), *Fråm Kadmos till CAP - åtta uppsatser om europeiska nätverk, nationer och narrativ, CFE Working papers series No. 30* Centrum för Europaforskning, Lunds universitet. http://www.cfe.lu.se/pdf/cfewp30.pdf

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Utdrag ur "Från Kadmos till CAP : åtta uppsatser om europeiska nätverk, nationer och narrativ" Andreas Önnerfors [red.] ingår i CEF working papers series.

En europeisk apokalyps? Om Viktor Rydbergs ”Den hvita rasens framtid”

av Anna Lindén, Idé- & lärdomshistoria

Inledning

Den hvita rasens framtid (1895) är den för många nutida européer provocerande titeln på en liten, postumt utgiven skrift av Viktor Rydberg (1828-1895).[1] Med tanke på den pessimism som lyser fram mellan Rydbergs rader, vore det emellertid kanske mer lämpligt om den fått namnet *Den hvita rasens undergång?* Följt av ett frågetecken eftersom författarens svartsyn inte är total, det finns sprickor i Rydbergs europeiska dystopi genom vilka ljus kan sippra in. Förutsättningen för att hans samtids Europa överhuvudtaget skall ha en framtid är, enligt Rydberg, icke desto mindre att en radikal kursomläggning sker.

Arbetsnamnet på min kommande avhandling i idé- och lärdomshistoria är *Mänsklighetens mål: Det eskatologiska temat hos Viktor Rydberg*. Avsikten är att undersöka hur Rydbergs föreställningar om mänsklighetens, världens och historiens mål förändras över tid. I begreppet ”det eskatologiska temat” ingår såväl jordiska Gudsrikesföreställningar (utopier) som apokalyptiska tankegångar om världens undergång och pånyttfödelse. Det gäller då hela mänsklighetens öde, Rydberg har generellt en organisk syn på mänskligheten och ser den som en enhet. I överförd bemärkelse är det också möjligt att tala om ett apokalyptiskt tema i *Den hvita rasens framtid*, därav titeln på denna uppsats. Något som sticker en nutida europé i ögonen är givetvis Rydbergs tal om den vita rasen. I dag förknippas sådan terminologi med högerextremism. Under 1800-talet och det tidiga 1900-talet var emellertid förhållandena radikalt annorlunda. De tankegångar som Rydberg uttrycker i *Den hvita rasens framtid* uppfattades av hans samtida knappast som extrema. Sådana tänkesätt var tidstypiska och vanligt förekommande i alla politiska läger. Rydberg själv var långt ifrån någon representant för den yttersta högern. Hans politiska position var till vänster, närmast vad vi skulle beteckna som socialliberal. I jämförelse med den nedlåtande imperialistiska attityd, som ofta tycks ha präglat samtidens förhållningssätt (oberoende av var på höger/vänsterskalan man befann sig) till de icke-europeiska folken, framstår Rydberg i sin essä snarast som en balanserad humanist.[2]

Rydbergs rasbegrepp är väsentligen annorlunda än det som senare kom att användas inom den fysiska antropologin; sannolikt går det förstnämnda att härleda till Johann Friedrich Blumenbachs (1752-1840) indelning av mänskligheten i fem raser, där ”den vita rasen” går under beteckningen kaukasisk (jämför det amerikanska språkbruket). Sociologen Svante Lundberg menar dock att Rydbergs rasbegrepp snarare har kulturell än biologisk prägel.[3] Går det då att sätta likhetstecken mellan Rydbergs begrepp ”den vita rasen” och européer? Egentligen inte, det förstnämnda uttrycket har en betydligt vidare definition. Rydberg talar om denna ”ras” som religiöst splittrad i romerska katoliker, ortodoxa, olika slags protestanter, buddhister, hinduer, muslimer och judar. Av det kan vi sluta oss till att ”rasen” befolkade inte bara Europa, utan även Amerika och stora delar av Asien samt i viss mån Afrika. Det som Rydberg kritiserar och ser som förfallsfenomen

[1] Viktor Rydberg, ”Den hvita rasens framtid” inledande afhandling, Benjamin Kidd, *Den sociala utvecklingen* (Stockholm, 1895). Där inget annat uppges är mina hänvisningar till denna skrift.

[2] Åke Holmberg uppger att den gängse svenska bilden av Kina vid den här tiden ”präglades av förakt och främlingsfientlighet”. Till det militärt starkare Japan hade man däremot en mer respektfull hållning. Se Åke Holmberg, *Världen bortom västerlandet: Svensk syn på fjärran länder och folk från 1700-talet till första världskriget* (Göteborg, 1988), 394.

[3] Svante Lundberg, ”De hvite och de gule”, *Veritas* 1:1996, 17.

berör emellertid knappast de asiatiska representanterna för ”den vita rasen”, inte heller de amerikanska eller afrikanska. Därför menar jag att det är motiverat att karaktärisera Rydbergs skrift som inomeuropeisk civilisationskritik. Hans kritik gäller den egna europeiska kulturen, som på ett talande sätt kontrasteras mot den livskraftiga kinesiska. Detta tillvägagångssätt, att ställa den degenererade inhemska kulturen mot en etiskt mer högtstående av främmande ursprung, har mycket gamla anor inom den europeiska civilisationskritiken. Ett tidigt exempel återfinns i Tacitus' *Germania* (98 e. Kr.), där författaren lyfter fram de oförstörda germanerna som moraliska förebilder för de dekadenta romarna.[1] Att Rydberg själv var medveten om den intellektuella frändskapen med Tacitus och medvetet anknöt till honom är inte uteslutet. För detta talar att han drar paralleller mellan det samtida Europa och kejsartidens Rom. Dessutom vet vi att Rydberg var väl bevandrad och hemmastadd i den klassiska litteraturen. Men släktskapet med antiken bör samtidigt inte fördunkla att *Den hvita rasens framtid* är en tidstypisk skrift från det utgående 1800-talets Europa. Såväl degenerationsproblematiken som den näst intill apokalyptiska pessimismen var fenomen som låg i luften vid sekelslutet.[2] Här, liksom så ofta förr, visade Rydberg en utpräglad känsla för tidens frågor och problem. Få svenskar var också så insatta i den europeiska intellektuella debatten som han.

Därför är det symptomatiskt att *Den hvita rasens framtid* publicerades som förord till den svenska översättningen av irländaren Benjamin Kidds europeiska och internationella succé *Social evolution* (1894).[3] Här är inte platsen att utförligare gå in på Kidds verk. Det är knappast motiverat eftersom Rydbergs skrift från början skrevs helt oberoende av den brittiska bestsellern (åtminstone om vi får sätta tilltro till hans egna uppgifter).[4] Vi kan ändå konstatera att Kidd har en betydligt mer optimistisk syn på den europeiska civilisationen och dess utvecklingsmöjligheter än sin svenske kollega. I motsats till Rydberg är han socialdarwinist, om än av ett förhållandevis mjukt slag. Ett karaktäristiskt drag hos Kidd är att han betonar religionens och sedlighetens betydelse för ett folks överlevnad. Här, om inte annat, kan vi se en gemensam nämnare mellan honom och den civilisationskritiske Rydberg. Om den förre såg det som ”den vite mannens börda” att sprida sin, i hans ögon, överlägsna etik till andra världsdelar, intog emellertid den sistnämnde en radikalt annorlunda hållning.

---

[1] Tacitus *Germania* har 2004 utkommit i en ny svensk översättning utförd av professor Alf Önnerfors.

[2] De apokalyptiska stämningarna kom att leva kvar åtminstone till tiden för första världskriget och några år därefter. Ett belysande exempel är Spenglers *Västerlandets undergång*: Oswald Spengler, *Untergang des Abendlandes: Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte* (Wien, 1919-23), som skrevs under första världskriget.

[3] Benjamin Kidd, *Social evolution* (London, 1894).

[4] Rydberg själv upplyser oss om att han hade ”en liten avhandling” med titeln *De hvite och de gule* liggande, när han blev tillfrågad om att skriva förordet. Den som är intresserad av Kidds verk hänvisas till Benjamin Kidd, *Den sociala utvecklingen* (Stockholm, 1895) samt David Paul Crook, *Benjamin Kidd: Portrait of a social darwinist* (Cambridge, 1984).

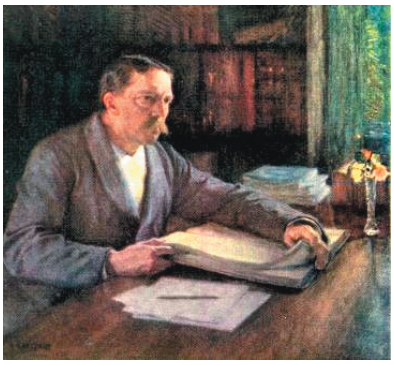

Viktor Rydberg avporträtterad vid sitt skrivbord några år innan *Den hvita rasens framtid* publicerades. Konstnären är Albert Edelfeldt.

Ett degenererat Europa

Roten till det onda Rydberg ser framför sig tycks, i alla fall delvis, vara i att söka i de stora europeiska städerna. Städer av en typ som ännu knappast fanns i Sverige, men som kunde förväntas bli verklighet här hemma under det kommande seklet. Här kan vi studera Rydberg i rollen som europeisk intellektuell, hans skrift är fylld av hänvisningar till engelska och franska undersökningar. I dessa länder stod den förmenta degenerationen på agendan sedan mitten av 1800-talet.[1] Det har med rätta sagts att ingen föreställning var mer utmärkande för 1800-talet än den om framåtskridandet, utvecklingen mot allt högre stadier. Samtidigt fanns det en motsatt tendens, en oro för att den snabba tekniska utvecklingen och de osunda fabriksmiljöer, som var en följd av denna, skulle kunna leda till en urartning av ”människomaterialet”. Farhågorna gällde inte enbart den kroppsarbetande befolkningen, utan även de högre klasserna. Det pris man tvingades betala för framåtskridandet var en ”sönderciviliserad, ömhudad och alltmer sårbar människa, disponerad för en rad nya sjukdomar”, menade många.[2] Degenerationsföreställningarna under den senare hälften av 1800-talet kan därför ses som utvecklingsoptimismens mörka skugga.

Kritiken mot staden som livsform är emellertid betydligt äldre än så. Den är förmodligen lika gammal som staden själv. Redan under antiken var det vanligt att lovprisa de rustika dygderna på bekostnad av det förvekligande stadslivet. Annars är det främst Jean Jacques Rousseau (1712-1778) som förknippas med den typen av kritik. Rydbergs civilisationskritik har ett vitt förgrenat rotsystem i den västerländska myllan. Den ingår i en särpräglad europeisk tradition, där samtiden ställs i kontrast antingen till ett ideellt förflutet (som i exemplet Rousseau) eller till ett främmande folk (som i exemplet Tacitus).

Rydberg såg storstäderna som ”förbränningshärdar” för mänsklig livskraft. Genom sina av industrialismen förorsakade usla levnadsvillkor sög städerna musten ur den europeiska befolkningen. Dödlighetssiffran per år var enligt Rydberg så hög, att om inte London, Paris, Berlin, Wien, S:t Petersburg och Moskva fick ta emot en ny och livskraftig befolkning från den omgivande landsbygden skulle de snart stå folktomma. Resultatet av

[1] Om degenerationsdiskursen se Daniel Pick, *Faces of degeneration: A European Disorder, c. 1848 – c. 1918* (Cambridge, 1989).

[2] Karin Johannisson, *Medicinens öga: Sjukdom, medicin och samhälle – historiska erfarenheter* (Värnamo, 1990), 108 f. Som exempel på sådana (kulturellt konstruerade) civilisationssjukdomar nämner Johannisson neurasteni, onani, bleksot och hysteri (109 ff.).

den stora arbetskraftinflyttningen blev på sikt en avfolkning av landsbygden, med ytterligare degeneration som följd. För det är inte bara det årliga dödstalet som är högre i den osunda stadsmiljön, även de överlevande utvecklar sämre fysisk hälsa, meddelar Rydberg. Något som enligt honom visade sig i att alltfler unga män av myndigheterna bedömdes odugliga till militärtjänstgöring. Rydberg frestas att använda ordet ”urartningspest”, och menar väl därmed att den destruktiva utvecklingen har en epidemisk spridning.

År	**inkallade**	**godkände**	**underkände**
1870	496,274	149,875	346,399
1871	506,707	158,182	348,525
1872	522,928	155,180	367,748
1873	540,332	131,887	408,445
1874	563,466	115,250	448,216
1875	579,308	118,781	460,527
1876	606,940	117,437	489,403
1877	669,585	119,589	541,906
1878	701,820	127,650	575,161

Rekryteringsstatistik för Österrike-Ungern ur Viktor Rydberg, *Den hvita rasens framtid*

Ser man närmare på den av honom presenterade statistiken är det dock svårt att tro, att alla ”underkände” avvisades på grund av fysisk oduglighet. Betydligt mer sannolikt är att den österrikiska militärmakten inte hade behov av fler soldater än de som godkändes och därför valde att ställa osedvanligt höga krav på rekryterna. Ytterligare ett av tidens orosmoment var de låga födelsetalen. För att höja sitt och sina barns välstånd hade alltfler familjer valt att låta sig nöjas med två eller ibland till och med ett barn, uppger Rydberg. Om den utvecklingen fortsatte skulle den europeiska befolkningen på sikt komma att minska. Vi känner igen tongångarna hos makarna Myrdal i deras betydligt senare skrift *Kris i befolkningsfrågan* (1934). Rydbergs ordval i *Den hvita rasens framtid* är ofta påfallande frånstötande, i skarp motsättning till hans vanliga, vårdade språkbruk. Förutom det nämnda uttrycket ”urartningspest”, kan han till exempel tala om att Europa ”självväter” sig som de gamla hundarna. Det är ord och uttryck som hör hemma i degenerationsdiskursen, samtidigt bidrar de till att ge hans skrift en förtätat ödesmättad atmosfär.

Till de europeiska ”självätningsföreteelserna” räknar Rydberg den utbredda alkoholismen, som har blivit en samhällssjukdom, inte minst i Ryssland och Sverige. I sitt fördömande av ”superiet” är Rydberg tidstypisk, det betraktades allmänt som ett av de största sociala problemen i det oskarianska Sverige. Att alkoholismen kunde ha förödande konsekvenser inte minst för barnen visste Rydberg även av personlig erfarenhet. Hans egen familj hade splittrats på grund av faderns alkoholmissbruk, om också andra faktorer hade medverkat till detta. Därtill kommer Rydbergs kritik av den osunda stress som den ständiga konkurrensen mellan människorna alstrar; han ondgör sig över det av Herbert Spencer myntade slagordet ”striden för tillvaron”. Det har kommit att legitimera en cynisk självviskhet och samvetslöshet mot sämre lottade medmänniskor. Jordens resurser uttöms utan tanke på kommande släkten. Lägg märke till den ekologiska medvetenheten; en insikt om att naturens tillgångar inte var obegränsade hade börjat växa fram under slutet av 1800-talet. Rydberg menar att den utilitaristiska nytto- och lyckomoralen aldrig kan vara grunden för en god etik:

> Alla försök, som de utilitaristiska moralsystemen intill Stuart Mill och Herbert Spencer gjort, att från det individuella resonnerande (sic!) förståndets ståndpunkt komma till humanitära grundsatser, gå i cirkel och äro fördenskull, trots all utvecklad skarpsinnighet, teoretiskt ohållbara, likasom de också äro praktiskt värdelösa, emedan intet viljebeslut, som syftar till en osjälfvisk handling, kan ha sina rötter enbart i ett kallt förståndsmässigt vägande af skälen för och emot.[1]

Den själviske kan inte utifrån förnuftsskäl övertygas om att tänka på kommande släkten, för honom är det rationellt att själv njuta överflödet. Egoism har naturligtvis alltid funnits, men Rydberg tycker sig ändå se en ökning av den i system satta hänsynslösheten. Den alltmer brutala ekonomiska konkurrensen utövar rimligen en skadlig inverkan på det moraliska åskådningssättet, menar han. Affärsmoralen har blivit cynisk, allt som räknas är den ekonomiska framgången, oavsett om affärsmannen bildligen går över lik eller begår brottsliga handlingar.

Rydberg ogillade, som vi har sett, det inhumana slagordet ”kampen för tillvaron”. Trots det kan man paradoxalt nog finna exempel på socialdarwinistiska tendenser i hans egen text. Så genomsyras den till exempel av föreställningen om ett kommande krig mellan de ”de hvite” och ”de gule” om världsherravälde, som kan leda tankarna till ett samtida begrepp som ”den gula faran” (vanligen tillskrivet den tyske kejsaren Wilhelm II). I vissa europeiska kretsar tycks det under slutet av 1800-talet ha varit vanligt att framställa det till synes statiska Kina, och inte bara det militärt mer framgångsrika Japan, som ett potentiellt hot mot den västerländska civilisationen.[2] Om Rydberg tänker sig ett militärt eller ett ekonomiskt krig är mindre viktigt, det väsentliga är att det är en kamp som gäller Europas överlevnad. För Europas del tycks nämligen inget annat alternativ finnas än att vinna eller försvinna, en andrarangsplats efter Östasien är knappast tänkbar. Sådana tankar bör naturligtvis ses mot bakgrund av den samtida europeiska imperialismen, som i sin brittiska utformning var en betydelsefull beståndsdel i Benjamin Kidds ovan nämnda bestseller *Social evolution*. Jag har nämnt att kampmotivet är socialdarwinistiskt och därmed tidstypiskt för det sena 1800-talets Europa. Under den darwinistiska utvecklingslärans täckmantel kunde både utvecklingsoptimismen och degenerationsdiskursen samsas. Det starka, livsdugligas seger sågs då som utvecklingsbefrämjande, samtidigt som det svagas, livsodugligas undergång kunde anses vara till gagn för samhället.

Rydberg kan knappast karaktäriseras som socialdarwinist, även om han, som vi sett, hade tagit intryck av utvecklingsläran. Hans egen syn på utvecklingen var väsentligen av ett annat, teleologiskt, slag. Ytterst var det för Rydberg Guds försyn som styrde, inte den blinda slumpen (en försynstro som inte utesluter att han i mörka stunder kan ha anfäktats av tvivel). Rydbergs ”utvecklingslära” byggde inte på utslagning och konkurrens, utan på samarbete. Därför kom han också att föra fram slagordet ”samarbetet för tillvaron”, som ett alternativ till det socialdarwinistiska kampmotivet. I motsats till darwinisterna, tänker sig Rydberg att det finns ett på förhand givet mål för utvecklingen. Förverkligandet av detta mål, som inte sker automatiskt utan kräver människornas medverkan, skulle kunna uttryckas som det godas (i motsats till det starkas) seger. Det är följaktligen inte genom brutal, krigisk hänsynslöshet mot sin östasiatiske rival som Europa skall räddas från undergången; Utan genom moralisk upprustning, där tidens egoism ersätts med altruism och omsorg om kommande generationer. Vi skall återkomma till Rydbergs lösning av

[1] Viktor Rydberg, ibidem, XXI.
[2] Hans Hägerdal, *Väst om öst: Kinaforskning och kinasyn under 1800- och 1900-talen* (Lund, 1996), 38.

detta problem, först skall vi emellertid granska hans bild av Europas konkurrent i kampen om världsherraväldet.

Kina och den kinesiska mentaliteten

Det är bilden av ett stoiskt, om än något prosaiskt folk, som Rydberg tecknar, när han skall beskriva Europas medtävlare. Kina har ännu inte nåtts av industrialismen och det därmed sammanhängande moraliska och fysiska förfallet, menar han. Han nämner med instämmande att ”Mittens rike” har liknats vid en tärning, som även om den rubbas ur sitt läge alltid återtar sin jämvikt, och står lika säker på vilken sida den än kommer att falla. Rydberg ser Ryssland som Europas gränsvaktare i öster. Han laborerar följaktligen med möjligheten av ett kommande krig mellan Kina och Ryssland. Även om Rydberg inte betvivlar att Ryssland kommer att gå vinnande ur en sådan hypotetisk tvekamp, ställer han sig frågan vem som i det långa loppet kommer att stå som segerherre:

> Men segervinnaren [Ryssland] är en organism, som förtär sig själf; den besegrade [Kina] en organism, frisk, eftergifven och spänstig, som icke lider det ringaste af att kullslås. Han faller mjukt och står upp igen. Att slå Kina är som att slå i vattnet.[1]

Det kinesiska ”nervlifvet” är betydligt hälsosammare än den europeiska, i motsats till det senares rastlösa tävlande, utmärks den kinesiska mentaliteten av avvaktande lugn. Uttrycket ”striden för tillvaron” är okänt, istället har kineserna många andra och bättre slagord, menar Rydberg. Kritiken av det överretade, västerländska ”nervlivet” är karaktäristisk för det utgående 1800-talet.[2] 1880 hade den amerikanske läkaren George M. Beards lanserat sjukdomsbegreppet neurasteni, i vilket flera vaga nervösa symptom rymdes. Beards själv uppfattade neurasteni som ett modernt, huvudsakligen amerikanskt fenomen, som hade uppstått till följd av den snabba samhällsutvecklingen. Den enskilde utvecklade sjukdomen som en reaktion på det högt uppdrivna tempot i den moderna storstaden. Sjukdomsbegreppet kom att få stor spridning under slutet av 1800-talet, inte minst i Europa; Neurasteni betraktades som en civilisationssjukdom, som hotade den moderna människans livskraft.

Till Kinas fördel talar även att kriminaliteten och alkoholismen är betydligt lägre än i Europa, menar Rydberg. Kulturen i ”Mittens rike” är fredlig, den traditionella uppfattningen är att ”ett folk, som ger vapenskruden företräde framför fredsdräkten, ännu icke mäktat höja sig ur barbariet”.[3] Den kinesiska världsåskådningen är i sig praktisk och torrt förståndig (Rydberg tänker förmodligen på konfucianismen), men fördjupar sig till det sublima genom sin samhörighetskänsla med gångna och kommande generationer. Respekten för förfäderna motsvaras av en liknande omtanke om det efterlevande släktet, som av kineserna benämns ”framtidens förfäder”.[4] Därför är det för dem helt främmande att plundra och utsuga jorden, menar Rydberg. Istället arbetar de för att dess resurser även skall komma de efterkommande till godo. Kinesens styrka är, enligt Rydberg, att han ingår i en levande organisk gemenskap genom historien, i skarp motsättning till den atomistiska individualism som utmärker nutidens europé. Det är framförallt den egenskapen som gör att Rydberg tror dem om att kunna besegra européerna i kampen för tillvaron.

---

[1] Ibid. XVII.
[2] Se exempelvis Karin Johannisson, ibidem, 109 ff.
[3] Ibid. XIII.
[4] Ibid. XX.

Hotbilden
Hotet mot ”den vita rasen” är enligt Rydberg att den på sikt inte kommer att överleva, utan helt uppgå i den livskraftigare ”gula rasen”. Så här tänker han sig att det skulle kunna gå till: eftersom den ”gula rasen” är tåligare såväl fysiskt som mentalt än den vita, kan den överleva på en betydligt lägre lön än denna. Tänkbart är då att många samvetslösa arbetsköpare (Rydbergs ord för arbetsgivare) i framtiden kommer att importera östasiatisk arbetskraft till industrin för att kunna hålla lönerna nere. I ett första skede tänker sig Rydberg att den europeiska arbetarklassen kommer att ersättas av en östasiatisk, men med tiden kommer även medel- och överklassen att infiltreras av ambitiösa kineser. Det slutgiltiga resultatet kommer att bli en kinesisk folkstock i stället för en europeisk, fullt i enlighet med devisen *survival of the fittest*. Rydberg ger oss inget svar på frågan varför en sådan utveckling skulle vara avskräckande. Han utgår, säkert med all rätt, ifrån att (den samtida) läsaren delar hans uppfattning om värdet av att ”den vita rasen” bevaras.

Rydbergs hotbild ingår som en del i en samtida socialdarwinistisk världsbild, där olika folk och kulturer är inbegripna i strider för sin överlevnad. Som vi ser är det en brutal kamp som utspelas, den livskraftigare överlever på den svagares bekostnad. Trots att Rydberg ogillar det inhumana slagordet ”kampen för tillvaron” tycks han mena att en pågående kamp av sådant slag är ett faktum ute i världen och samhället. En paradox, som visar hur kluven Rydberg är i sitt förhållningssätt till darwinismen. Frågan är om européernas degeneration och undergång måste ske med en naturlags nödvändighet eller om Rydberg kunde tänka sig en alternativ utvecklingslinje.

Alternativet till undergång
För Rydberg råder det inget tvivel om att den östasiatiska industrin i framtiden skall gå om den europeiska. Men tvärtemot vad vi kanske skulle vänta oss, uppfattar han inte detta scenario som hotfullt utan som hoppfullt:

> Utan tvifvel skall Europa, när dess storindustri dukar under för en växande asiatisk, ha att genomgå en svår kris; men krisen skall, som jag vågar hoppas, medföra dess återinträdande i ett sundt och folkbevarande, i stället för ett folkförstörande produktionssystem. Förutan detta synes en sedlig och fysisk pånyttfödelse vara för Europa omöjlig. Först och främst omöjligt att bevara nationernas lifskälla: den fria själfegande jordarbetareklassen.[1]

Rydbergs slutsats borde inte förvåna oss, med tanke på att han ser industrialismen som den främsta orsaken till Europas degeneration. Ett avvecklande av storindustrin för att istället satsa på jordbruket kan enligt honom enbart medföra positiv utveckling för den europeiska befolkningens del. Det är intressant att notera hur stor betydelse produktionssystemet har för Rydberg. Vi kan tala om ett visst ekonomiskt-materialistiskt inslag i hans idealistiska världsåskådning.

Men viktigast av allt är ändå, enligt Rydberg, att samtidens atomistiska, själviska individualism ersätts av en naturlig känsla av samhörighet med både tidigare och kommande generationer. Det Rydberg efterlyser är en motsvarande känsla för släktets kontinuitet genom tiderna, som han återfann inom den kinesiska kulturen. Grunden för denna ideologi finner han i Jesus’ och Paulus’ förkunnelse i Nya testamentet. Tydligare än så har föreställningen om hela mänsklighetens organiska gemenskap aldrig utlagts, menar Rydberg. (Det finns en glidning i Rydbergs språkbruk, å ena sidan talar han om en västerländsk solidaritet över generationerna och å den andra om en världsomspännande sådan.) Det gäller bara att bekantgöra denna dolda skatt för samtidens européer, så att den

[1] Ibid. XXXIII.

kan bli fruktbar för samhället. Genom kritiken av den samtida atomistiska individualismen och egoismen, liksom i sitt åberopande av den paulinska organismtanken (mänskligheten som Kristi kropp), är Rydberg representativ för en bred strömning i 1800-talets Europa. Idéhistorikern Inga Sanner har myntat begreppet ”moralisk utopi” för detta föreställningskomplex, som bland annat omfattades av dåtida utopister, anarkister, fritänkare, spiritister och teosofer.[1] Vi kan tillägga att det är en humanistisk och liberal tolkning av den kristna organismtanken som denna strömning anknyter till: hela mänskligheten ses som Kristi kropp och inte endast kyrkan, som i mer traditionell teologi. Men även en sådan allmänmänsklig interpretation har gamla anor i europeiskt tänkande. Den återfinns hos ett flertal av de grekiska kyrkofäderna, som var verksamma under det första årtusendet efter Kristi födelse.

Slutord

Den hvita rasens framtid är först och främst en civilisationskritisk skrift med udden vänd mot det samtida Europa. Därför säger den egentligen mer om Rydbergs uppfattning av det egna europeiska samhället (även om han i polemiskt syfte sannolikt har överdrivit sin negativism), än om hans syn på Kina eller Asien. Kinesen blir så till vida endast en positiv kontrastbild till den degenererade européen. Trots det kan det vara motiverat att fråga sig hur Rydberg förhåller sig till den kinesiske eller östasiatiske ”Andre”.

Som helhet ger Rydbergs beskrivning av den ”Andre” ett respektfullt intryck. Enligt Svante Lundberg skiljer Rydbergs höga tankar om den österländska rationaliteten (och, skulle vi kunna tillägga, etiken) honom från flertalet samtida.[2] Rydberg tycks till och med mena att kineserna genom sin samhörighetskänsla med gångna och kommande släkten kan ha något att lära västerlänningarna, även om han inte uttryckligen säger detta. De hårda orden reserverar Rydberg åt européerna själva, naturligt nog för en författare i den civilisationskritiska genren. Däremot finns det en tidstypisk distans till ”de gule”, som vi skulle kunna beteckna som rasistisk. Tonvikten läggs inte på det gemensamt mänskliga, det som förenar européer och östasiater, utan på det som skiljer dem åt. Skräcken för en kinesisk massinvandring accentuerar detta ytterligare. För att anknyta till den övergripande tematiken i kursen ”Europa – enhet eller splittring?” kan vi konstatera att Rydberg betonar den europeiska enheten inte minst genom att ställa européen i tydlig motsatsställning till östasiaten. Talet om den gemensamma motståndaren svetsar samman européerna och bidrar på så sätt till att accentuera den samfällda europeiska identiteten.

Det bör tilläggas att det i den undersökta texten även finns ett allmänmänskligt eller kosmopolitiskt perspektiv. Till det paradoxala hör nämligen att Rydberg, i anslutning till en humanistisk utläggning av Nya testamentet, gör sig till förespråkare för en organisk gemenskap som omfattar hela människosläktet. I hans lilla skrift finns en humanistisk människosyn, som på ett till synes mindre harmoniskt sätt får samsas med den socialdarwinistiska utvecklingsläran. Genom att på detta sätt förena tankeelement som för oss nutidsmänniskor är helt väsensskilda blir Rydbergs lilla skrift en påminnelse om den europeiska idéhistoriens komplexitet. En komplexitet som i sig är ett skäl så gott som något för oss moderna européer att bättre lära känna vår världsdels tankehistoria. Historiska studier är inte det enda sättet att utveckla en positiv europeisk identitet. Men det är enligt min uppfattning svårt att tänka sig framväxten av en sådan, om vi européer förblir likgiltiga inför förflutna tider och deras tankeliv. Om min uppsats i någon grad har

[1] Inga Sanner, *Att älska sin nästa som sig själv: Om moraliska utopier under 1800-talet* (Stockholm, 1995).

[2] Svante Lundberg, ibidem, 17. Vi kan exempelvis jämföra med författarkollegan Strindberg, som tänkte sig att kinesernas skulle besegra västerlänningarna i kraft av sin samvetslöshet och illistiga slughet. Se August Strindberg, ”Kina: Några synpunkter och belysningar”, *Kulturhistoriska studier* (Stockholm, 1912), 91 f.

bidragit till att väcka nyfikenheten på det utgående 1800-talet, en fascinerande brytningstid i Europas intellektuella historia, är dess syfte uppnått.

Summary
In 1895 a posthumous essay by the Swedish poet and scholar Viktor Rydberg (1828-1895) was published with the, for many modern Europeans, provoking title *Den hvita rasens framtid* ("The future of the white race"). In the late 20th century however "the white race" was a commonly used expression, it did not indicate any right-wing sympathies. Rydberg himself was a leftist, a social liberal. Compared to the imperialistic arrogance of many of his contemporaries, right and left, he sounds in his essay rather like a balanced humanist.

Rydberg's conception of race is not equivalent with the modern term; the meaning he gives the word is in fact more cultural than biological. When he speaks of "the white race" Rydberg does not simply mean (Christian) Europeans, he includes Jews, Muslims, Hindus, Buddhists living in Asia, America and to some extent Africa in this expression; but what he actually criticizes is a phenomenon *within Europe*, not on other continents. That is the reason why I am treating his essay as an example of internal European cultural criticism. Rydberg's essay was originally published as introduction to the Swedish translation of Benjamin Kidd's international bestseller *Social evolution* (1894), but it was written independently of Kidd's book. The Swedish author is, unlike Kidd, not a Social Darwinist and far more pessimistic about the European future than the Irishman. A common feature is however that both of them view religion and ethics as most important for the survival of a "race".

Evolution is rightly said to be one of the most typical theme in 19th century Europe, but parallel to this optimism in the second half of the century there was a widespread, nearly apocalyptic, anxiety for the degeneration of the population caused by exceptional fast development. Rydberg shared this anxiety: he was very critical to industrialism and unhealthy milieu of the big European metropolises, like London, Paris, Berlin, Vienna, Petersburg and Moscow. According to what he says in his essay, death rates were much higher in these towns than on the countryside, the surviving people living in the former also suffered from bad health. In combination with low nativity this was a dangerous threat to Europe, especially compared to the steadily growing, physically as well as morally sound population in China and the Far East. If nothing is done about it, Rydberg fears that East Asia in the future will conquer Europe in "the struggle for existence". The biggest threat to the western world, according to Rydberg, is however the atomistic, egoistic individualism among Europeans themselves, especially among some of the industrialists and businessmen, only interested in money. This lack of morals will in the long run ruin the ecological system as well as the poor people on our continent.

To Rydberg the only alternative to decline and final cultural destruction of Europe is a revival of the Christian idea of an organic fellowship of humanity in the body of Christ, including living, past and coming generations. Furthermore he advocates agricultural development and small, instead of large-scale industry.

Författarpresentation
Anna Lindén (f. 1961) är doktorand i idé- och lärdomshistoria vid Lunds universitet. Hon skriver på en avhandling med arbetsnamnet *Mänsklighetens mål: Det eskatologiska temat hos Viktor Rydberg*.